

ἢ κοινωνοῖς ἐργάζεσθε· τὰς δὲ σπουδὰς καὶ τὰς ἀκροάσεις καὶ τὰς ἀναμνήσεις ἀπωτάτω θορύβου καὶ ταραχῆς ποιεῖσθε. Καὶ διὰ τοῦτο φιλοῦσιν αἱ Μοῦσαι τὰς ἀκρωρείας, ἅτε δὴ ἀταράχους καὶ ἀκαταπατήτους. Μὴ διατέμνετε τὰς ἐγχειρήσεις ἐπεισοδίοις εἴτε λόγοις, εἴτε ἔργοις· συνεχεῖα γὰρ ὁ νοῦς ἐφήδεται καὶ κάλλιστα γυμνάζεται, καὶ τὰ ἔμμονα ἐνιζάνει τῇ ψυχῇ καὶ πῆγνυται στεγανώτατα.

Μήτε ὀμνύετε, μήτε ὀμνύειν ἐπιτρέπετε, οὔτε διδόντες, οὔτε λαμβάνοντες ὄρκους. Ἀθηναῖοι, φασί, τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην σκάφην λέγουσι, τουτέστι τὰ πράγματα ὡς ἔχουσι λέγοντες, καὶ μὴ φιλονεικοῦντες, μηδ' ὀμνύοντες.

Τιμᾶτε ὡς πλεῖστα τὴν δικαιοσύνην· τιμᾶται ¹⁾ δὲ πάντα ἐν δίκῃ, εἰ ἐν ἑκάστων, ὡς ὀφείλει, τελοῖτο· τὸ γὰρ δίκαιον ὀφείλεται καὶ δαπανῆματι καὶ ὠνῆ καὶ πάσαις ἐνεργείαις καὶ ὁμιλίαις αὐταῖς· καὶ τὸ ἐν δέοντι πραττόμενον δικαίως γίγνεται.

Μέμνησθε ὅτι καὶ τὸ δοῦλον ὁμογενές ἐστὶ καὶ ὁμοιοπαθές, καὶ διὰ τοῦτο πολλῆς ἐστὶ συμπαθείας ἄξιον· οὐ τῇ ὀργῇ τὸ ἄρχον καὶ κρατοῦν, ἀλλὰ τῇ εὐποιᾷ οὐσιοῦται καὶ ὑφίσταται.

Οἶδα δέ, ὅτι πολλάκις ὑποδεικνύμενος ὑμῖν ἅ μοι δοκεῖ συνοίσοντα, βαρὺς εἰμι καὶ πικρός· ἀλλ' ἢ περὶ τὰς ρίζας πικρία γλυκεῖς ἀναδίδωσι καρπούς· κἂν δὲ μὴ ταῖς ἐμαῖς ὑποθήκαις ὠφελῆσθε, ἀλλὰ τοῦ φίλτρου τὸ χρέος ἀποτίνω τοῦ πατρικοῦ, καὶ στέργω τὴν ὑπαγόρευσιν, εἰ καὶ μὴ ἐκ ράστου χωροίη· ἐπεύχομαι δὲ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀγαθῶν, εἰ καὶ μὴ πάντως εὐμαρῆ, διὰ βίου καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ. Ἐρρωσθε.

23. Τοῖς ἐμοῖς φίλτατοις χαίρειν.

Πολλοὺς τῶν φίλων ὡς ὑμᾶς ἐπιφοιτῶντας τῆς συνήθους δεξιώσεως καὶ φιλοπροσηγορίας ἐστερημένους καὶ στυγνάζοντας ἀπερχομένους ἀκηκοώς, οὐ βραχὺ τι ἠχθέσθην· ἀποδιδόναι γὰρ ἑκάστῳ χρῆ, καθάπερ

¹⁾ « τιμᾶτε »

ὀφειλὴν ἀπαραίτητον, ἣν ὑμῖν ἀποφέρουσι τιμὴν· καὶ τοῖς μὲν βελτίοσι μετὰ πολλοῦ τόκου, τοῖς δ' ὁμοίοις οὐκ ἄνευ τόκου. Ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς ὑποδεεστέρους οἴκοθεν ἐπιδαφιλευόμενοι τιμᾶν ὀφείλομεν, οὐχ ὅποσον σφίσι προσήκει, ἀλλ' ὅσον ἡμῖν ἀρμόζει· χαριζόμενοι. Τιμῆς γὰρ ἐρωῶσι καὶ σμικρὰ ψυχὰι, καὶ μάλιστα, ὅποταν ἀποτύχωσιν, ὀργίζονται· ἐπιτετευχιῶται δὲ καταδουλοῦσιν ἑαυτὰς τοῖς τετιμηκόσι, καὶ εὐχὰς καὶ ἐπαίνους ἐκφωνοῦσιν ὑπὲρ αὐτῶν ἐκ μέσης ψυχῆς.

Ἐπίστασθε τοιγαροῦν, ὅτι μηδὲν ὡς ἡ φιλοπροσηγορία εὐνοίας οὕτω θήρατρόν ἐστιν, ἀλλ' οὔτε μὴν ὑφίησι τὸ εὐέντευκτον καὶ φιλοπροσήγορον οὔτε κολάζει τὸ μεγαλόφρον, οὔτε φθείρει τὸ γενναῖον, ὡς ἔνιοι μὴ πάνπαν ἀληθῶς οἶονται· καὶ γὰρ αἱ φαῦλαι ὁμιλίαι, ἀλλ' οὐχ αἱ προσρήσεις, οὔτε αἱ ἀποδοχαὶ ἐπιμιγνύουσι καὶ συγχέουσι τὰ ἥθη. Τοὺς καταδεεστέρους ἄρα μήτε τῇ κοινωνίᾳ προσεταιριστέον, μήτε ἀπροσηγορήτους παριτητέον¹⁾. Τούτου δὲ μάλιστα στοχαστέον, ὅπως τὴν θαυμασίαν ἐκείνην κρᾶσιν καὶ μίξιν τῶν ἠθῶν ἐπιτηδευσάμενοι, τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ἐπιμίζωμεν καὶ συναρμόσωμεν, τὰς ἀκρότητας ἀνειμένοι καὶ τὰς ὑπερβολὰς κεκολαχότες, ὃ δὴ τὰς ἀρετὰς ἐστὶ καθαῖραι τῆς εἴτε γειτνιαζούσης, εἴτουν ἐπιμίκτου κακίας. Καὶ συνοικίσωμεν ἄρ' οὖν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ ταπεινοφροσύνην, ἰλαρότητα τῇ σοβαρότητι, γλυκύτητα τῇ αὐστηρότητι. Ζεύξωμεν φειδοῖ τὴν ἐκτένειαν²⁾, ἀπλότητι τὴν περιέργειαν· καὶ λαλοῦντές γε ἐχεμυθήσωμεν· καὶ σκυθρωπάσωμεν, ὅποταν γελῶμεν, τῇ κατηφείᾳ συσέλλοντες τὸ ἀκολασταῖνον· ἐν πᾶσι δῆθεν, ὡς συνελόντι φάναι, τῇ τῶν ἀντικειμένων ἐπιμιξίᾳ διακηλοῦντες τὸ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἀηδές.

Κάν τούτῳ ἀμέλει τὸ πολιτικὸν ἴδρυται· ἐν τούτῳ ἴσταται τὸ κρυψίνουν, ἢ, βέλτιον εἰπεῖν, ἡ τοῦ ἥθους ὁμαλότης καὶ ἐλευθεριότης ἐν τούτῳ διαμένει, ὥστε μήτ' ἐκλελυμένως καὶ ἐκδεδιητημένως ἦδυσθαι, τῇ χαρᾷ καὶ τῇ τέρψει βαπτιζομένους, μήτ' ἐκτεθηλυμένως καὶ μαλακῶς ὀδυναῖσθαι καὶ ἀλγεῖν, μήτ' ἄρδην αὖ πάλιν ἐκχεχυμένως ἐμπομπεύεσθαι³⁾ εἰς τοῦμφανές· ἀλλὰ τὰς ἐντὸς μάχας τῆς καρδίας καὶ τὴν

¹⁾ « παραιτητέον »

²⁾ « ἀτένειαν »

³⁾ « ἐμπομπεύεσθαι »

ἔνδον τῶν παθῶν συμπλοκὴν κρύπτοντας, ἀντιπάλους εἶναι καὶ ἀνταγωνιστὰς τῆς ἀγαθῆς οὐδὲν μείον ἢ τῆς φαύλης τύχης, καὶ ἀνικήτους ἀμφοτέρων κυρίους διατελεῖν καὶ δεσπότας, ἐς ἴσα ὀλιγωροῦντας ἑκατέρας, διὰ τὸ ἄστατον αὐτῆς καὶ ἀβέβαιον.

Ἐκ δὲ δὴ τούτου ὅμοιοι διὰ παντὸς ἑαυτοῖς ἐσόμεθα, μετριοπαθεῖς τε καὶ μετριόφρονες, καὶ ὅλως ἐρρυθμισμένοι ἐν τε τοῖς ἡθεσι τῆς ψυχῆς, ἐν τε τοῖς κινήμασι τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ ἐξ ἐναντίας ἄτακτον ἐν κίνημα καὶ βάδισμα, ἢ ἄμετρος εἰς γέλωσ, ἢ περιττὴ μία φωνὴ ψυχῆς ἐνδομυχοῦσαν φαύλην διάθεσιν ἐποίησε κατάδηλον, καὶ πολλάκις ἀφ' ἐνὸς βλέμματος γέγονε κατάφωρος ἀφροσύνη καὶ ἄνοια.

Ἀυσιτελής γοῦν ἐν γε τοῖς τοιούτοις ἡ ἐπιτήδευσις καὶ ὁ σχηματισμός· τῶν γὰρ προτερημάτων τὰ μὲν ἔχομεν, τὰ δὲ προσποιούμενοι οὐκ ἂν σφαλλοίμεθα· διότι τοῦ πορισμοῦ καὶ τῆς κτήσεως αὐτῶν μέρος οὐκ ὀλίγον ἐστὶν ἡ προσποίησις. Καὶ καλὴ μὲν ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν· καλὴ δέ, μετὰ τὴν ὑπαρξίν, ὅταν αὐτῆς στερώμεθα, ἡ δόκησις. Εἰ οὐκ ἐσμέν, ἀλλὰ δόξωμέν γε. Καὶ καθάπερ ἐλαττωμάτων ἡμοιρηκένας πρώτη μοῖρα, οὕτω, ταύτης ἐστερημένους, τὸ συγκαλύψαι τὴν ἀκληρίαν μετοχὴ νομιζέσθω καὶ τότε τῆς εὐποτμίας. Κὰν τοῖς πολιτεύμασι πολλοὶ τινες διητυχήκασιν, ἃ μὲν εἶχον μειονεκτήματα καὶ κακίας συγκρύψαντες, εἰς ἃ δὲ οὐκ εἶχον πλεονεκτήματα καὶ ἀρετάς, εἰ καὶ μὴ μεταρρυθμισθέντες, ἀλλὰ κεκαλλωπισμένοι.

Καὶ παρὰ μὲν τῷ Θεῷ ἡ τῆς ὑποκρίσεως κιβδηλία ἐβδελυγμένη καὶ βέβηλος· τὸ μὲν, ὅτι ἀπλότητα φιλεῖ καὶ ἀρετὴν ὁ Θεός· τὸ δέ, ὅτι παντεπόπτῆς ἐστὶ καὶ καρδιογνώστης, καὶ γλώσση ψυχὴν ἀντιφθεγομένην οὐκ ἀνέχεται. Οὐχ οὕτω δὲ παρ' ἀνθρώποις, οἵτινες ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνουσι τὰ ἀφανῆ, οὐκ ἴσασι τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ νικῶσι παρ' αὐτοῖς αἱ ὑπολήψεις ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀποματτόμενοι.

Μὴ γένοιτο, ὦ φίλτατοι· οὐχ ὑποκρίσεως ἐπαινέτης ἐγώ· ἀλλὰ μὴ οὔσης ἀρετῆς, ὡς οἶμαι, (*σκανδάλου*) σχῆμά τι ἀρετῆς ἀμωσγέπως ἐπιπολάζον αἰροῦμαι προτιμᾶσθαι· καὶ μέτρον τίθεμαι σχηματισμοῦ καὶ καλλωπισμοῦ, ὅσον γε εἰς ἀποφυγὴν ἀπόχρη σκανδάλου· τὸ δὲ πέρα

(* . . . *) Ἐλλείπει ἐν Ἑπιστ.

αὐτοῦ, τὸ εἰς ἀπάτην ἀνατεῖνον, ὅλως ὀλέθριον, Θεῷ τε καὶ ἀνθρώποις ἐς ἴσα στυγούμενον, καὶ ἐν εὐαγγελίοις στηλιτευόμενον.

Ἰμεῖς δέ, ἐὰν οὐ νηστεύωμεν ὑπ' εὐλαβείας, εἰ τὸ σκάνδαλον τοῦ πλησίον φυλαττόμενοι νηστεύοιμεν, καὶ τοῦτο καλόν. Μὴ οὐχὶ φαύλης ἐφιέμεθα ὀμιλίας ¹⁾; ἀλλὰ τὸν ψόγον αὐτῆς εὐλαβούμενοι, εἰ ἀποσχοίημεν αὐτῆς, καὶ τοῦτό γε ἐπαινῶ. Μνησικακοῦμεν, ἀλλ' οὐ βλάπτομεν ἔργον ποιῶμεν ἀμνησικακίας ἀδελφόν. Ἀρετῇ δὲ παραπλήσια καὶ ταῦτα, ἐὰν μισῶμεν, ἀλλ' οὐκ ἀποστρεφόμεθα· ἐὰν οὐκ ἐλεῶμεν, ἀλλὰ γοῦν παρηγορῶμεν· ἐὰν ὀργιζώμεθα, ἀλλ' οὐχ ὑβρίζωμεν, κἂν τοῖς τοιοῖςδε ἦν ἀμαρτάνωμεν ἔνδον, ἀλλὰ σωφρονοίημεν ἐκτός, καὶ τῷ προσχῆματι τὴν ἀμαρτίαν εἶθ' ὁμολογίημεν, εἴτ' αἰσχυνοίμεθα. Καὶ τῶν μὲν πρώτων ἀνομημάτων ἀποσχέσθαι ἀγγελικὸν ὄντως· τῶν δὲ δευτέρων ἐπιτηδεύματων μὴ ὀλιγώρως ἔχειν φιλόσοφον καὶ σχεδὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων. Περιπαθεῖς γὰρ καὶ δυσάνιον ²⁾ τὸ ἀνθρώπινον, κἂν τοῖς ψυχικοῖς κινήμασιν οὐ δυσχερῶς κατάφορον· ἀλλὰ γε καὶ ἀχάλινον, καὶ ἐξ εὐμαροῦς ἐπὶ τὰ χεῖρω μετ' ἀκρότητος καὶ ὑπερβολῆς ἐπιρρεπές, ἑτεροκλινές τε αἰεί, καὶ τοῦ μέσου ἀκρατές μετ' ἀναιδείας καὶ ἰταμότητος· καὶ μάλιστα δὲ χαίρει τῇ τοῦ πάθους ἀμετρίᾳ, λόγῳ καὶ ἔργῳ παραδηλοῦν αὐτήν· ἔσθ' ὅπου δὲ καὶ ἀμαρτῆσαι καυχώμεθα, καὶ κομπάζομεν ἐπὶ κακίαις, τὸ ἀτοπώτατον. Καί γε τοὺς τοιούτους, τοὺς ἀμηγέπως σωφρονοῦντας, καὶ εἰς τὸ βέλτιον καὶ χρηστότερον ἀνδρειότατα καλλωπιζομένους, πῶς οὐ θαυμάσομεν; Κάπειδ' ἔτι τὸν ἡμοιρηκότα τῶν ἀγαθῶν προτερημάτων, καὶ ἐγκαλινδούμενον δὲ κακοῖς καταφανῶς καὶ ἀνερυθριάστως, καὶ ὅλως ἡφειδηκότα μὴ μόνον Θεοῦ τοῦ μακροθυμοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων τῶν μὴ συγχωρούντων, τῷ διαβόλῳ παραβαλλόμενον ἐκσυρίττομεν, καὶ ὡς λοιμὸν ἀποσείομεν καὶ ἀποπέμπομεν, τὸν μέσῃν εἰληχότα τάξιν, κἂν ἀμάρτη διὰ τὸ εὐόλισθον, οὐχ ἥκιστα δὲ ἀπορραθυμοῦντα δι' αἰδῶ εἰς

¹⁾ «εἰ μὴ οὐχὶ φαύλης κ. λ.» ἄνευ ἐρωτηματικοῦ.

²⁾ Ἐπ. καὶ Χειρ. «δυσήνιον.» Καὶ δυσήνιος μὲν (ἐκ τοῦ ἡνίον) ὁ δυσπειθής καὶ δυσάγωγος, δυσάνιος δὲ (ἐκ τοῦ ἀνία) ὁ ἐπὶ παντὶ ἀνιώμενος, κἂν μικρὸν καὶ εὐκαταφρόνητον ἢ (Σουίδ.) Ὀρθῶς δὲ ἔχει ἐνθάδε τὸ «δυσάνιον», ὡς ἐκ παραλλήλου κείμενον τῷ «περιπαθεῖ», καὶ διότι ἔπεται ἐν ἀντιθέσει «ἀλλὰ καὶ ἀχάλινον».

κακίας επίδειξιν, πῶς οὐκ εἰκότως ἐπάρωμεν εἰς ὑπερανέχοντά τινα βαθμόν, καὶ τῆς χαμαὶ κειμένης φύσεως ὑπερανεστηκέναι πῶς οὐ διολογήσωμεν;

Ἄλλος ὁ τῶν ἰδιωτῶν βίος, ὁ τῶν συμπολιτευομένων, καὶ τῶν μετασχόντων τῶν κοινῶν ἄλλος. Ὁ μὲν γὰρ οὔτε κέκτηται, οὔτε κρύπτει τι, κτημάτων ἠπόρηκός, καὶ τῇ τούτων φυλακῇ μηδαμῶς εἰθισμένος· καὶ δὴ καὶ τὰς αὐτὰς ἐσθῆτας ἀμφιέννυται καὶ ἐργασίμοις καὶ ἐορτασίμοις ἡμέραις· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ λόγων φείδεται. Ὁ δέ, εἰ¹⁾ τὰ ὑπάρχοντα τηρεῖ καὶ φυλάσσει ἐν ταῖς ἀποθήκαις, καὶ κρύπτει γελιπαρέστερον, εἰ πλείω ταῦτα γένοιτο καὶ μεγατιμότερα, συγκρυσπτεύω πολλῶ μᾶλλον τὴν τε γνώμην καὶ τοὺς λογισμούς, καὶ τηρεῖτω τοὺς λόγους, καὶ ζήτω ἄλλως οἴκοι, ἄλλως ἐν ἀγοραῖς, ἄλλως ἐν βουλευτηρίοις, ἐκάστῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ, καὶ αὐτοῖς ἐκάστοις προσώποις τὸν προσήκοντα τρόπον ἐμφερόμενος, καὶ τὸ πρέπον ἦθος ἀρμόζων καὶ συντάττων, καὶ κατὰ τὸ ἀνῆκον διάγων καὶ πραγματευόμενος, καὶ διὰ πάντων προσφόρως καὶ καταλλήλως ἐρχόμενος.

Μετὰ πολλὴν ἐγὼ μέντοι διάπειραν ἐπησθόμην, ὅτι ἐν τοῖς συνεδρίοις οὐδέποτε βέλτιον διελέχθην, ἢ ὁπότε, ἐπὶ πολὺ σεσιγηκῶς καὶ πολλῶν ἀκούσας, ὕστερον εἶπον ἅ μοι κατ' ἐμαυτὸν ἀναπεπόληται, συχνῇ κεχρημένῳ τῇ τῶν λεγομένων παραβολῇ. Λόγον δὴπουθεν, ὃν ἂν μακρὰ τέξῃ σιωπῇ, θαυμάζομεν· καὶ καθάπερ τὰ μὴ κυσοφορούμενα ἐφ' ὄρου τεταγμένου ἐκτρώματά εἰσι, καὶ βραχύβια τὰ μὴ πολὺν ἐγκυμονούμενα χρόνον, οὕτω καὶ λόγος, ἔνδον μὴ πεπανθείς, εἰς ἀέρα λύεται μετὰ κουφότητος. Καὶ ὁπότε δὲ φθὰς ὑπό τινος ὀρμῆς ἢ πρώτως διελέχθην, ἢ πλείονα διελήλυθα, ἔγνω ὕστερον τοῦ δέοντος ἡμαρτηκέναι· καὶ διηπειληκῶς δὲ μετ' ἁωρίας, πάντοτε λίαν ἐζημίωμαι· διότι αἱ μέμψεις καὶ αἱ ἐπιτιμήσεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ ἐν τοιούτῳ κείσθωσαν μέτρῳ, ὅπως δι' αὐτῶν αἱ εὐνοιαὶ τὸ νεαρὸν ἀναλάβωσι καὶ πάλιν ἀκμάσωσι· καὶ δὴ καὶ πρὸς φίλους εἰρήσθωσαν· καὶ καθάπερ ἐχθροὺς ἔσθ' ὅτε ἐπαινέσαντες ἐκοιμήσαμεν, οὕτω φίλους πολλάκις ψέξαντες ἀπόντας, ἢ παροῦσιν ἐπιπλήξαντες, ὑπεθερμάνναμεν. Ἴν' ἀμφοτέροις ὁμῶς ἀγγινοῦστατα δεῖ βα-

1) Ἴν' Ἐπιστ. ἐλλείπει ὁ «εἰ»

διεῖσθαι, ἵνα μὴ τοὺς φίλους ἀποβάλωμεν διὰ φόγου δαψίλειαν, ἢ τοῖς ἐχθροῖς ὑπ' ἀναισθησίας καὶ ἀδυναμίας δόξωμεν εὐπεριφρόνητοι.

Καὶ ὑμεῖς μὲν οὐκ ἔτι πραγμάτων ἐγκρατεῖς ἐστε δι' ἀπειρίαν· ἐγὼ δὲ οὐκ ἔχω διὰ τὴν ἐκστρατεῖαν παρῶν ὑμᾶς ἐκπαιδεῦσαι, καὶ διὰ ταῦτα πιστεύω τῷ χάρτῃ τὰ ἀνέκδοτα ταῦτα. Ὀρκίζω δὲ ὑμᾶς τὰ τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, ὅπως αὐτὰ τῇ μνήμῃ παρατιθέμενοι μὴ πᾶσι κοινὰ ποιήσητε. Πολλὰ γάρ, τῇ δεξιᾷ ὀρεγνύμενα, τῇ λαιᾷ παραδέχονται τινες ἀβέλτεροι καὶ φιλοκατήγοροι. Ταῦτα δὲ ὑμῖν ὑπεθέμην, οὐχ ὅπως αὐτοῖς ὅσαι ἡμέραι χρῆσθε, ἀλλ' ὅποτεν ἀνάγκη τις ἐπέιγῃ, καὶ χρήσεως ἐπίη χρεία, τηνικάδε αὐτοῖς ὡς βοηθήμασιν ἐπισκηρίπτησθε· ἀνάγκης δὲ μὴ παρούσης, ἢ ἀπλότης ἐπικρατεῖτω, δι' ἣν καὶ τιμώμεθα καὶ μείζονα πίστιν ποριζόμεθα· καὶ τὰ ἰάματα γάρ, παρὰ καιρὸν λαμβανόμενα, βλάπτουσι· καὶ τὸ ξίφος ἐν τῇ θήκῃ, ἀλλ' ἠκονημένον διαμένει, ἔστ' ἂν καιρὸς ἐπίη. Ἴθι, φησὶ τὰ ἱερὰ λόγια, ὀκνηρέ, ἐπὶ τὸν μύρμηκα, μὴ μόνον εἰς φυλακὴν σιτίων ἡμᾶς ὀτρύνοντα, ἀλλὰ καὶ πολλῷ μᾶλλον εἰς ἀποθήκην λογισμῶν, καιροῖς ποικίλοις ἀρμοζόντων, καὶ εἰς διάκοσμον ἡθῶν, ταῖς παραπιπτούσαις χρείαις καταλλήλων. Ἔσθ' ὅπου γάρ θυμὸν καὶ ὀργὴν (*ὑποκρινόμεθα*), ἄλλοτε δὲ φόβον καὶ δειλίαν συμπλάττομεν, ὅτε δὲ λύπην, ὅτε δὲ χαρὰν ὑποδεικνύομεν, ἀμέτοχοί γε τῶν τοιούτων ὄντες παθῶν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν εὕρισκόμεθα. Ἀμέλει οὐκ ἐκριζοῦμεν τὰ πάθη, ἀλλὰ διορθοῦμεν αὐτά, ἡμερεύοντες καὶ χρώμενοι, ὅποτε βουλοίμεθα, καὶ ἵπποις ἅτε δὴ πειθηνίοις αὐτοῖς ἐποχοῦμεθα.

Συμβουλευέσθε μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, τί δεῖ ποιῆσαι· τί δὲ βούλεσθε ποιῆσαι, μετὰ τῶν γνησιωτάτων, ἢ καὶ καθ' ἑαυτούς· τὸ γὰρ κοινούμενον πολλοὺς ἔχει κοινωνοὺς, τάχα δὲ καὶ ἐναμίλλους. Ποιεῖτε δὲ οὐχ ὅσα βούλεσθε, οὐδ' ὅσα δύνασθε, ἀλλ' ὅσα συμφέρει· ἔχει γὰρ καὶ τινα τύχην ἀγαθὴν τὸ μὴ χρῆσθαι τῇ δυνάμει ἐφ' ὅσον βουλοίμεθα, οὔτε τῇ βουλήσει ἐφ' ὅσον δυνάμεθα. Πείθεσθε λοιπὸν μὴ τῇ ὀρέξει, ἀλλὰ τῇ συνέσει· καλοῦ γάρ καὶ κακοῦ διακρίσεως δύνάμιν ἔδωκε τὸ Θεῖον καὶ αὐτοῖς ἀμαθέσι καὶ δημόταις· καὶ τὸ καλόν, κακῷ παραβαλλόμενον, πασίδηλον γίνεται· οὐ φθείρεσθαι νομιζέσθω χρόνος,

(* . . . *) ἔλλείπει ἐν Ἑπιστ.

ὅποσος δεῖ τῇ εὐβουλίᾳ· καὶ μείζονος χρόνου δεῖσθαι τῆς πράξεως τὴν βούλευσιν μὴ διαλανθανέτω ὑμᾶς. Καὶ τῇ μὲν πράξει ἀποδεδόσθω χρόνος ἡλικὸς ἂν μὴ τοῦ καιροῦ διαμάρτη· ὁ δ' ἐπίλοιπος ἅπας ἀπονεμέσθω τῇ βουλῇ. Ἀλλὰ καὶ πολλάκις διὰ μακροτέραν βούλευσιν τοῦ καιροῦ διαμαρτήσαντες, μηδὲν κατωρθώκαμεν· ἀλλὰ ἐπανήκοντος αὐτοῦ μετ' εὐβουλίας πάλιν τὸ ἔργον εἰργασάμεθα καὶ τοῦ σκοποῦ εὐστόχως ἐπετύχομεν· πολλά δὲ δι' ἀβουλίαν κακῶς διαπράξαντες, ὕστερον οὐκ ἠδυνήθημεν αὐτὰ ἐπανορθῶσαι. Οὐ δεδάνεικας χρήζοντι ἀργύριον; ἀλλὰ πάλιν ἔχεις δανεῖσαι, χρημάτων εὐπορηκῶς· ὅποσα δὲ χρήματα μετ' ἀβουλίας δεδανεικῶς ἀπώλεσας; Καὶ πολλά σιγήσαντες, αὖ πάλιν, καιροῦ λαχόντες, αὐτὰ διεληλύθαμεν· ὅποσα δὲ φθάσαντες εἶπομεν ὕστερον μετεγνώκαμεν καὶ οὐκ ἠδυνήθημεν θεραπεῦσαι τὴν ἐκ τοῦ λόγου ζημίαν. Πάμπολλοι γεγηράκασιν ἀποφράδα φυλαχθέντες ἡμέραν, ἢ μὴ κίνδυνον ἀναδυσάμενοι μικρόν, καὶ χρόνου τι ἀκαρὲς παραδραμόντες φθοροποιόν, ὑπερέζησαν ἐπὶ μήκιστον· πάμπολλοι δὲ διὰ τὸ εἰπεῖν, μηδενός ἐστι τοῦτο λόγου μηδαμῶς, ἀπώλοντο, ὅσα καὶ ἐνὸς σπινθῆρος ἀγγιθούρου παρημελημένου, μεγάλαι πυρκαϊαὶ γεγόνασι, καὶ χρόνου μακροῦ περιουσίαι ἐπενεμήθησαν.

Προσέχετε λοιπόν, ὦ φίλτατοι, πάσῃ σπουδῇ καὶ πάσῃ ἐπιμελείᾳ, τὸ πᾶν μὲν τοῖς ὑμετέροις ἔργοις ἀνατιθέμενοι, τὸ πᾶν δὲ τῇ προνοίᾳ προσαναφέροντες. Ἀλλὰ τί ταῦτα φῆς τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα; ἀλλ' οὐκ ἐγὼ φημι, ἀλλ' ὁ ταῦτα ἐπιτειλάμενος, ὁ δημιουργὸς ἡμῶν· ὅτι, δηλαδή, ἀπὸ τῶν ἔργων ἡμῶν ἢ ἡμετέρα σωτηρία· καὶ ἀνάπαλιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τῶν ἔργων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς χάριτος, καὶ οὐκ ἐξ ἡμισείας, οὔτε κατὰ τινὰ μετοχὴν ἔργων καὶ χάριτος, ἀλλ' ὅλη μὲν ὡς ἐκ τῆς χάριτος, καὶ ὡς μηδὲν χρησιμευόντων τῶν ἔργων· ὅλη δὲ ὡς ἐκ τῶν ἔργων, ὡς τάχα μὴ τελεσιουργούσης τῆς χάριτος. Ταῦτα οὖν ἐπιστάμενοι καὶ διομολογοῦντες, καὶ ἐκάστῳ τούτων ὡς ἀποδιδόντες τὸ διαρκέστατον, οὕτως ἐπὶ πᾶν βαδιεῖσθε· καὶ τὴν συνάφειαν καὶ συμφωνίαν τοῖν δυοῖν τούτοις ἀφέντες εἰδέναι τῷ ἐντειλαμένῳ, ὑμεῖς τῶν ἐντολῶν τὴν ἀκρίβειαν ἐνστήσασθε. Ἀσθενὴς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς, καὶ μόνον αἰγμάλωτος γενόμενος ἐν τῇ ὑποταγῇ τὸ ἀσφαλὲς εὕρισκει. Τίς δὲ αἰγμάλωτος ἀντειπεῖν ἀποτολμᾷ τῷ κτησαμένῳ, καὶ τὸ διὰ τί διατείνεσθαι; Καὶ δὴ καὶ Πυθαγορείων τὸ αὐτὸς ἔφα λεγόντων, τί

ἡμεῖς αἰσχυρόμεθα λέγειν τὸ ἐκεῖνος ἐνετείλατο; Οὐχ ὁ διδάξας τοιοῦτος, παρ' οὗ τοὺς λόγους ἔχοιμεν παιδευθῆναι μόνους, ἀλλ' ὁ πλάσας καὶ τὸ πανσθενὲς ἀποδειξάμενος τῇ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργίᾳ, ἐκεῖνος ἐνετείλατο. Φύγωμεν ἄρα τοὺς κινδύνους τῷ Σωτῆρι προσπελάζοντες· ἐκκλίνωμεν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθὰ δυνησόμεθα· γεωργήσωμεν, ἀλλὰ τὸν ἀμητὸν αὐτῷ προσοισόμεθα καὶ παρ' αὐτοῦ ληψόμεθα. Δωρεῖται γὰρ αὐτός, ἀλλὰ τοὺς πονοῦντας καὶ τοὺς ἀμφοτέρας τὰς ἐντολάς μετ' εὐπειθείας τηροῦντας. Ἐμπρακτός ἐστι βλασφημία, τῶν μὲν δευτέρων αἰτίων ὀλιγώρως ἔχειν, ζητεῖν δὲ τὸν Θεὸν διάκονον αἰεὶ καὶ ἀέναντον θαυματουργόν. Ὅρας ὅπως τὰ μὲν ἄλλα ζῶα γεννᾶται ἡμφισμένῃ, ὁ δὲ ἄνθρωπος γυμνὸς ἔξεισι τῆς μητρικῆς γαστρὸς· ἀλλὰ νοῦν ἔδωκε Θεὸς αὐτῷ, δι' οὗ παμπόλλας ἔχει τὰς ἐσθῆτας, καιροῖς καὶ χρεῖαις ἀποχρώσας. Καὶ τὰ μὲν ἐν νάπεσι καὶ σπηλαίοις οἰκοῦσιν, ἡμεῖς δὲ ποικίλας ἐπισκευάζομεν οἰκήσεις, θερινὰς τε καὶ χειμερινὰς, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ μέσας ἔχομεν ἰδρυμένας· σὺ δέ, εἰ στέργεις τῇ κοινῇ προνοίᾳ, οὐ τῶν πτηνῶν ἔση χείρων, οὔτε γυμνός, οὔτε ἄοικος, οὔτε ἄσιτος ἀποψύξη, ἀλλὰ ζήση, τῇ κοινῇ προμηθείᾳ τρεφόμενος· χρῆσθαι δ' εἰ βούλει τῇ ἰδίᾳ προνοίᾳ, μηδὲν ἀμαρτήσῃ, εἰ καὶ ταύτην εἴση ἔκτυπον εἶναι τῆς πρώτης καὶ μεγάλης, καὶ μοῖραν αὐτῆς, καὶ ὡςπερ ἐκείνην τοῦ παντός, οὕτω καὶ ταύτην τῆς ἐπὶ μέρους εὐκοσμίας καὶ εὐρυχωρίας εἶναι δημιουργόν καὶ φύλακα. Τοῦτο μόνον ἴσθι καὶ κήρυττε, μὴ σὸν εἶναι τὸ δημιουργηθέν, ἀλλὰ σὺ τε κάκεινο τοῦ πλάσαντος, καὶ τοῦ παρασχόντος τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι γεγονέναι δῶρον, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς μακραίωνας.

24. Ἰωάννη τῷ ἀδελφῷ χαίρειν.

Ὡς οὐκ ἂν ὄφελεν ἰκετῶν, καίτοι τῶν ἐγγυτάτω, τοὺς ἐμοὺς ἐπιδεήσεσθαι παῖδας, οὐς γε μᾶλλον ἔδει ὑπὲρ ἄλλων ¹⁾ τὸν ἐμόν, εἴ που

¹⁾ «ἄλλον»

τύχοι, θυμὸν ἀναφλεχθέντα διαψῦξαι καὶ κοιμίσαι· ἀλλὰ συμβαίνει ταύτη ποτὲ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἔλκει τὸν βοῦν ἢ ἄμαξα, τὸ κοινῆ λεγόμενον ¹⁾).

Τὴν μὲν οὖν γνησιότητα καὶ τὴν συμφύτιαν τὴν σὴν κἀνταῦθα λίαν ἀσμενίζω καὶ σὺν ἡδονῇ παραδέχομαι. Τὸ πλῆθος ὅμως τῶν ἐν-θυμημάτων, οἷς ἐμὲ μεταπέμψασθαι εἰς οἶκτον καὶ συγγνώμην ἐκέχρησο, ἐγκαλῶ καὶ ἐν αἰτία πολλῇ ποιοῦμαι, καὶ οὐκ ἔχω ἐμαυτὸν ἀνιώμενον ἀνελκύσαι καὶ παραμυθῆσασθαι. Οὔτε γὰρ νέοις ἔτι οὔσι, καὶ μὴ χρο-νίῳ παιδείᾳ καὶ συνεχεῖ γυμνασίᾳ καὶ μελέτῃ πολλὴν εἰληφόσιν ἀκμὴν περὶ τὰ καλὰ καὶ προσήκοντα, ξενίζον ἐστὶ καὶ ἄηθες τὸ τοιαδὶ διαμαρ-τεῖν, ἄρτι μὲν τῷ ζέοντι τῆς θερμότητος ἐκτρεπομένοις καὶ ἀφηνιάζουσιν, ἄρτι δὲ ἀγνοία τῆς ἐκ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ὠφελείας τῆς ἐπὶ τὰ δέοντα ροπῆς ἀπορραθυμοῦσιν. Ἡ τάχα τοσαύτην ἐν ἐμοὶ σκληρότητα καὶ τρα-χύτητα ὑπιδόμενος εἰς τοῦτο λόγων ἐλήλακας; Ἀλλὰ φιλόανθρωπος ἐγώ, καὶ φιλόπαις ἐχομένως, καὶ μηδέσιν ἄλλοις, οὐδέ τοι γε τοῖς ἐμοῖς σπλάγχνοις ἐποργίζομαι καὶ χαλεπαίνω μικρῶν ἔνεκα καὶ συγγνωστῶν ἀμαρτημάτων. Ὅτι δὲ σφοδρότερον ἴσως ἐπέπληξα καὶ ἐπετίμησα καὶ ἐκόλασα, καὶ τοῦτο τῇ στοργῇ καὶ τῇ εὐνοίᾳ εἰκότως ἀνατεθείσθω. Τὰ σφάλματα γὰρ τῶν φιλουμένων, κἀν σμικρά, πάντως ἐστὶν ἀφόρητα· καὶ ἅμα γιγνόμενα χρή πιέζεσθαι καὶ ἀνακόπτεσθαι ἔτι φύομενα, ἵνα μή, προϊόντα καὶ πῆξιν εἰληφότα, δυσαπόβλητα γένηται καὶ ἀναφαίρετα. Καὶ γὰρ ψυχῇ νεαζούσῃ προσερπύσασα κακία ἔνδον ἐμφωλεύει καὶ κυο-φορεῖ καὶ μυριάδα κακῶν ἐναποτίκτει, ἃ, διὰ τῆς ὑπεξουσίου καὶ ὑπο-τελοῦς ἡλικίας δέει καὶ πτοία περιστελλόμενα, ὕστερον ἀγεληδὸν ἐξορμᾷ καὶ σφαδάζει καὶ κατορχεῖται. Οἶσθα καλῶς ὅτι καὶ γεωργοῖς ἐπιμελὲς ὡς μάλιστα ἔτι ἐν ἀπαλῷ διῖθῦναι τὰ δένδρα καὶ ἀνορθῶσαι τοὺς πα-ρατρέχοντας κλάδους. Μηδὲ κάκεῖνό σε λέληθε, καινοῖς ἄγγεσιν ἐμβε-βλημένης δυσώδους ὕλης, οὐδέποτε τὸ τῆς ὁδοῦς μυσαρὸν ἐξίτηλον ἔσεσθαι.

Διὰ τοι ταῦτα ὅσα κόρην ὀφθαλμοῦ συμφυλάσσω τοὺς ἐμοὺς παῖδας, καὶ σφῶν ὅση σπουδὴ καὶ ὅση ἐκτένεια καὶ νηφάλιον ὅσον ἀνείργω τῶν

¹⁾ παροιμία ἐπὶ τῶν ἀντιστρόφως τι ποιούντων· ταύτη δὲ ὅμοια ἢ « ἄνω ποταμῶν χωροῦσι πηγαὶ » καὶ ἢ « ὁ νεβρὸς τὸν λέοντα ».

κακῶν τὴν ἔφοδον· καὶ οὐχ ἤκιστα γε τὴν ἐπὶ τὸ φαυλότερον καὶ ἀβελ-
τερώτερον ὀρμὴν, καὶ τὴν περὶ τὰ σπουδαῖα καὶ ζηλωτὰ καὶ ὀνήσιμα
χαυνότητα καὶ νώθειαν ¹⁾ ἀνείργω. Εἰ ἄρα ἀμαρτάνουσι, παῖδές εἰσιν ἔτι
τῶν δεόντων ἀπείρατοι καὶ ἀθέατοι. Εἰ ἐπιπλήττω, πατήρ εἰμι καὶ τὴν
λύμην ἀπορρέουσιν ἐξερᾶν ἐπείγομαι, ἵνα μὴ κενὸν ²⁾ εὐρηκῶς χωρίον
κατὰ μικρὸν ἐμβάλη ὁ γλῆδος, ³⁾ καὶ χρόνῳ παρήκοντι λιμνάσῃ, καὶ
γένηται διαδόσιμος ἐντεῦθεν ἢ σῆψις ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσιν.

Ὅτι δὲ συγγνώμην αἰτοῦσι, καὶ σὲ καταπραῦναί μου τὸν θυμὸν
παρωρμήκασιν, καὶ τὸδε μου τὴν ψυχὴν θαυμαστῇ διακέχυκε θυμηδία.
Πολλοῖς ἡμαρτηκόσι βελτιώσεως ἀρχὴ καὶ προίμια μεγάλης ἐπιδόσεως
ἐντεῦθεν πεφοιτήκασιν. Γνωθὶ σαυτὸν, ἔφη ὁ τοῦ τρόπου κοσμήτωρ·
γινώσκουσι δὲ μάλιστα οἱ σφαλῆναι σφᾶς αὐτοὺς ὠμολογηκότες· ἐκ δὲ
δὴ τούτου καὶ συναιρομένους ἔχουσι καὶ συναγωνιζομένους τοὺς συγ-
γινώσκοντας. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ τὰ δικαιολογήματα καὶ τὰς ἀπολογίας,
ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καὶ τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὸ εὐόλισθον ἅμα γινώσκειν, ταυ-
τηνὶ τὴν λέξιν ἔχειν οἶμαι τὸ ἔτυμον. Ἴμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅπερ εἰσὶ
νῦν οἱ παῖδες, καὶ πολλὰ διημαρτηκότες ἐάλωμεν· ἀλλὰ καὶ συγγνώμης
ἐπετύχομεν καὶ τῇ πείρᾳ τὸ συμπαθὲς ἀνέκαθεν ἐδιδάχθημεν. Ἀλλ' ὡς-
περ ταῖς πατρώαις νοουθεσίαις καὶ εἰσηγήσεσιν ἐπὶ νύσσαν ἐκεντήθημεν
καὶ ἠνωρθώθημεν, οὕτως εἶθε τῆς περὶ τοὺς παῖδας ἐμῆς ἐπιτιμῆσεως,
εἶθε τῆς συγγνώμης καὶ συμπαθείας τὰ ἄνθη, τὰ βλαστήματα, οἱ καρ-
ποὶ φύοιντο καὶ πεπαίνοιντο, καὶ θάλλοιεν οἱ παῖδες οἱ ἐμοί, καὶ κομῶεν
ἀγαθοῖς ἅπασι, καὶ φιλοῖντο τὰ μέγιστα σοί τε καὶ ἐμοί.

Τῇ δὲ περὶ τὸ λέγειν δυνάμει, ἢ γράφω, εἰ πώποτε ἐξαισίως
ὑπερίσχυκας καὶ ὑπερανέστηκας, καὶ τοῦτ' ἐπράξω, ὡς ἔτι λίαν ὀργιζό-
μενον ἐπράϋνας. Καὶ τῇ αὐτῇ τοίνυν, ἀξιῶ καὶ ἀντιβολῶ, χρῶ τοὺς
ἐμοὺς ἀναπειθόμενος παῖδας, ἵνα μηκέτι ἀμαρτάνωσιν, ἀλλὰ πολὺ τὸ
νῆφρον ἀναλαβόντες ἔψωνταί μοι κατὰ στίβον, οὐ μόνον τῷ περὶ τὰ μα-
θήματα πόνῳ καὶ τῇ μελέτῃ, ἀλλ' ὧ μάλιστα καυχῶμαι, καὶ ἀντὶ

1) «νωθείαν» Χειρ.

2) «καινόν»

3) «τὸ γλῆδος» Ἐπιστ. καὶ Χειρ.

παιδείας αὐτῆς αἰροῦμαι, τῷ περὶ τὰ ἦθη κόσμῳ καὶ τῇ ἐντρεχείᾳ κατ' ἔγνος ἠκολουθηκότες, ἀρετῆς ἅμα καὶ παιδείας εὐκλειαν σφίσι περιάψωσιν.

Σὲ δέ, ἀνθ' ὧν αἰεὶ μοι τὴν ὀμαίμονα θάλπη καὶ διασώζη διάθεσιν, τοῖς θυμήρεσι περὶ τε τὸν βίον καὶ τὴν ψυχὴν ἀπαμείψαιτο τὸ κρεῖττον. Μὴ παύου δὲ γράφων, ὅτι δὴ γράφεις διὰ παντός κεχαρισμένα καὶ συμφέροντα, μὴδ' ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις λυπῶν, οἷς δοκεῖ σοι τὸ λυπηρὸν ἐνεῖναι καὶ ἀνιαρὸν, καὶ οἷς ἔτι κατὰ πρώτην ἐπιβολὴν ἀνιῶμαι καὶ περιαλγῶ· καὶ γάρ, εἰ καὶ λυπηρὸν ἔσθ' ὅπου τι καὶ πικρὸν ὑπὸ σοῦ πέμπεται, καὶ τοῦτό μοι κεχαρισμένον ἅμα συμβαίνει καὶ ἡδύ· οὐ μόνον ὡς παρ' ἀδελφοῦ, ἀλλ' ὅτι ποικίλοις ἡδύσμασιν ἀρτύεται καὶ καρυκεύεται τὰ παρὰ σοῦ ἐπιστελλόμενα. Ἐρρωσο.